

IVO PRPIĆ, POSTHUMNI CROQUIS

Žarko Puhovski

*Umirovljeni profesor
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*

Ivo je Prpić bio, u punome smislu riječi, komad od čovjeka – u fizičkome i intelektualnom, u moralnome i političkom, u svjetonazorskom i svakodnevnom pogledu. Njegova je kompaktnost, u biti i pojavi dakako, bila pak sazdana od (osviještenih) protuslovlja. Bio (naobrazbom) filozof koji je (istraživačkim i predavačkim opusom) za razumijevanje države dao više od svih politologa, (orijentacijom) teoretik koji je političku realnost (analizama) vidio bolje od svih empirijskih istraživača, (habitusom) ljevičar koji je (ponajprije predavanjima) liberalizam učinio prihvatljivim gotovo svima (koji su ga čuli). Porodičnim podrijetlom iz Krivoga puta (kultnoga mjesta nekoliko generacija hrvatskih nacionalista), socijaliziran, međutim, u striktno partizanskoj tradiciji, hrvatstvo je smatrao tek jednom od naslaga svoje kvintesencije. Osobnom motivacijom nezasitno politički zainteresiran, u odrasloj dobi otklanjao je, ipak, svaki aktivizam (s kratkim izuzetkom epizode vezane uz UJDI).

Sve ove kontradikcije uspijevao je, dakako dijalektički, i suprotstavljati i miriti tako da je, na kraju svake od životnih epizoda – pa, konsekventno, i sada na kraju životnoga opusa – uvijek ostajao onaj isti; tvrd a tolerantan, glasan a argumentiran, ozbiljan a podsmješljiv, jasan a kompleksan, riječju: Prpić. Čovjek kojemu nije bilo do sviđanja ni do lakoće razgovaranja (a kamoli egzistiranja), koji je razgovarao ozbiljno o samo tri teme: politici (i njezinoj teoriji), filozofiji (i njezinoj kritici), sportu (i njegovoj zloporabi) – umjetnost je, primjerice, načelno (gotovo platonovski) odbijao kao razgovorni objekt.

Vjerojatno je najvažnija njegova osobina bila to da je, predavajući i brbljajući, svađajući se ili komplimentirajući, pišući i dopisujući se, neprestance izgovarao (ili ispisivao) – pojmove i jedva što drugo do pojmove. Dok drugi izgovaraju riječi, Prpić je neprestance (re)producirao pojmove i pojmovne sklopove, dajući tako riječima fiksna (i fiksno argumentirana) značenja – bilo da se je radilo o (re)interpretiranju formativnoga nasljeđa

ili o inovativnim inačicama, o političkim teorijama ili o nogometnoj strategiji. Dobro je znao da je objašnjavanje pojmova (sebi i drugima) moguće tek posljedom njihova fiksiranja – kako bi ih se, potom tek, razlagalo – povijesno ili historijski, u djelovanju ili teorijski.

Sve su ove Prpićeve nosive osobine postale faktičkom osnovom transgeneracijske legende upravo njegovim djelovanjem na Fakultetu političkih nauka, od druge polovine šezdesetih nadalje. Nasuprot kasnijim interpretacijama, Fakultet je tada bio mnogo prije alternativno filozofijsko učilište, no mjesto (singularnoga ili pluralnog) znanstveno-političkoga naukovanja. Nosivo ime toga razdoblja bio je nedvojbeno Vanja Sutlić, a uz njega su studenti/ce (barem, ambiciozniji među njima) tretirali kao doista bitna još samo Pavićeva i Prpićeva predavanja. Sutlić bi – tri-četiri puta u semestru – održao jednu od svojih neusporedivih onto-teo-kosmo-atropologijskih mis(tič)nih svečanosti o kojima se potom tjednima raspredalo (tim više što veći dio auditorija nije zapravo mogao pratiti ni logiku, a kamoli kontekst izlaganja, ali su svi ipak znali da svjedoče nečemu izuzetnome). Radovan Pavić je privlačio plastičnim predočavanjem geopolitičkih sastavina sudbine do tada nikome poznatih Kurda u ustancima Mustafe Barzanija (i ostalih), ili živopisnim prikazima svojih hodnji gorskom Hrvatskom.

Prpić je bio najmlađi, imao je najniži univerzitetski status i najuže područje interesa: početka, muke (uglavnom mladoga) Marxa u poimanju države (s Hegelom za vratom), a kasnije: liberalizam u pojmovnoj protimbi spram demokracije... Bilo je to, da se ne zaboravi, vrijeme u kojemu je (doista) kulturna knjiga za (praktički) sve na Fakultetu (i mnogo šire), Sutlićeva *Bit i suvremenost*, Lockeov tek ovlaš spominjala (kao građanskoga demokrata), a nastavnik kojemu su Prpića pridružili kao asistenta, Nerkez Smalagić, najčešće je – poput pčele koja leti s cvijeta na cvijet – lepršao s epohe na epohu, s jezika na jezik, s filozofema na filozofem, ne ostavljajući ni na jednome traga. Pod pritiskom atmosfere u kojoj se na predavanjima, bez prijelaza, skakalo od Dantea do tema poput: „SKJ: moralno politička snaga socijalističkog sistema”, Prpiću je sužavanje (i produbljivanje) vlastita tematskoga kruga bilo očitim imperativom.

Studijski boravak kod Iringa Fetschera i boravak u Frankfurtu omogućio mu je da svoj izričaj dodatno koncentrira na bitno, da dodatno razvije sposobnost apstrahiranja u punome smislu riječi, naime odmicanja od nebitnoga. Fetscherov je marksizam (a, dijelom, i Vranickijev, kod kojega je Prpić doktorirao) bio umnogome marksologija, no za mladoga marksista to nije bio povod za odbacivanje „lažnoga objektivizma”, nego, dapače, motiv za daljnje pročišćavanje vlastitoga diskursa. Surađujući s Fetscherom – koji je bio jedan od ključnih intelektualaca u SPD-u i savjetnik dvojice premijera – i, istovremeno, svjedočeći novoljevičarskome buntu, Prpić je

uvidio kako se zbiva zaista ozbiljno prenošenje teorijskih uvida u političko zbivanje. Zbog toga je, odmah po povratku iz Njemačke, istupio iz SK kratkim pismom u kojem je naveo dva politički posve jasna razloga – jednostavno nema smisla biti članom nominalno lijevo orijentirane stranke koja ne samo da ne djeluje ljevičarski, nego, štoviše, uopće ne djeluje kao politički subjekt u modernome smislu pojma. Učinio je to prije gotovo svih desnih („nacionalista”) i lijevih („anarholiberala”), bez pompe i, naravno, osobnom gestom.

Pozicija je Prpićeva na Fakultetu bila time još dodatno oslabljena. S „nacionalistima” (koji su u to doba još uglavnom plodno surađivali s partijskim forumima) nije mogao, ne samo zbog vlastita otklona od partijskoga oponašanja ozbiljne politike, nego i zato što nije dijelio uvjerenje o tomu da je („praxisovska”) ljevica (posebice nakon zbivanja 1968) ključni problem. S „praxisovcima” je tek djelomice surađivao, ponajprije posredstvom dobrih odnosa s vjerojatno najtolerantnijim među njima Predragom Vranickim (ali ga nisu napuštale sumnje u to da Gajo Petrović – ključna figura među njima – funkcionira manirom partijskoga sekretara).

Ostao je tako u svojem kutu, neprestance kopajući kroz – povijesne i kategorijalne – slojeve, ali nije ostao sam. Njegov je ugled bio zasnovan upravo na onome što je najbolje radio – na intelektualno uvjerljivome (i, dakako, napornom) fiksiranju pojmova (malo je bilo uspješnih predavač(ic)a koji su se toliko malo bavili šarmiranjem slušateljstva). U jednome razgovoru nakon Prpićeva javnoga predavanja sredinom sedamdesetih (u „Paliću”, dakako) Sutlić ga je nagovarao na drukčiju predavačku praksu, otprilike: „Ma daj, Prpić, ti znaš kaj pričaš, ali opusti se malo, privuci ih, nemoj samo stajati k'o propovjednik, iskoristi ruke!”. Prpić je, kao i obično, promislio malo i potom stavio svoju (ogromnu) šaku stol, rekavši: „Vi to možete, ali pogledajte svoju i moju šaku”. Doista, bile su to šake za kopanje (i rukomet, nekada), Sutlićeve pak u predavanjima sličnije Holmesovima dok svira violinu (a impresionira ga Jeremy Brett). I na tomu je ostalo – jasno, nipošto samo zbog fizikalno-antropoloških danosti...

Studenti/ce su bili, naravno, posebice impresionirani povremenim ironijskim digresijama (u inače strogo strukturiranim predavanjima), katkada čak ispadima gotovo pravedničke ljutnje zbog kontaminiranja javnoga govora, dapače, zbog, kako je volio ponavljati, neznačajkoga njeznanja smisla nekih od ključnih pojmova mišljenja o politici. Kada bi čuo, ili pročitao fraze poput „društenopolitički poredak”, „moralnopolitička odgovornost”, a posebice: „društveno-ekonomski odnosi” (staljinsko-kardeljevska zamjena za izvorno, marxovsko poimanje ekonomijske formacije društva) i „društvena zajednica” (ili, čak, „društenopolitička zajednica”) – planuo bi i održao kratki kurs o razlikovanju javnoga i privatnoga, o neusporedivosti konstitutivnih pretpostavki društva i zajednice, o

produktivnome odnosu *bourgeoisa* i *citoyena*. Slično je znao reagirati i na kasnije popularizirane skraćenice poput USKOK-a (insistirajući na tomu da uskoci zasigurno nisu bili pioniri vladavine prava) i sl. Možda najsustavnije – nakon dugogodišnjega skiciranja u različitim povodima – iznio je ovu kritiku svakidašnjega (ne samo političkog) jezika real-socijalizma/komunizma u raspravi o prijedlogu Zakona o udruženome radu, 1976, (na zgrazanje preostalih partijaca na Fakultetu, Bilandžića i Tomca prije svega).

Teorijska potka ovoga višedesetljetnoga kategorijalnog kopanja jasno je iskazana u Prpićevoj disertaciji (objavljenoj 1976, pod naslovom *Država i društvo. Odnos 'građanskog društva' i 'političke države' u ranim radovima Karla Marxa*). Tamo se doista minuciozno reproducira Marxovo gombanje (kako bi rekao Sutlić) s Hegelovim pojmovljem. U Marxovoj interpretaciji Francuske revolucije Prpić vidi shvaćanje epohalnih promjena građanskoga društva i političke države. Građanski svijet – za razliku od feudalizma u kojemu je na djelu identičnost građanskoga društva i političke države – živi od odijeljenosti ova dva konstitutivna načela. Pri tom je posebice važno insistiranje na tomu da za Marxa sintagma građansko društvo do 1848. označuje „skup odnosa i institucija u procesu materijalne proizvodnje unutar bilo koje povijesne epohe” (str. 58), a nakon toga tek povijesnu epohu simbolički započetu Francuskom revolucijom. No, ono što određuje Prpićevo teoretiziranje u narednim decenijama sažeto je u preuzimanju ranomarxovskoga poimanja države „kao posebne sfere cjeline, koja je puka forma zajednice” (104). Jer, odatle slijedi za Marxa republikanski oblik države i demokratsko političko opredjeljenje, a za Prpića pokušaj da ih reinterpretira u suvremenosti.

Suočen sa zajednicom koja je (gotovo) podjarmila društvo Prpić od sedamdesetih sve jasnije uviđa kako se ovako pripravljeno konceptualno bavljenje državom – a to mu je svagda glavna intencija – nužno spotiče o činjenicu da, svim prividima unatoč, real-socijalizam (ili komunizam) ne omogućuje ni egzistenciju države u klasičnome smislu pojma. Iz državno-partijskoga amalgama može se, konsekvntno, izići tek njegovim liberaliziranjem; institucijski to pak zahtijeva republikanski pristup (utoliko se Prpićevo bavljenje Hannah Arendt zbiva posredstvom refleksije o nužnosti republikanskoga pristupa inadekvatnim državnim tvorbama – kako u sedamdesetima, tako i još nedavno). Odatle njegovo sve naglašenije okretanje (prije svega: političkome) liberalizmu, ali i propitivanju socijalne cijene takva sustava (o kojima se tek danas nešto više razmišlja). Osamdesete ga, sa sve jasnijim okretanjem **javne** rasprave pitanjima o naciji i nacionalizmu, navode na – karakteristično – naglašavanje specifičnosti (pa i „zakašnjelosti”) lokalno formiranih nacionalnih strategija i, ponovno, njihove invalidne politiziranosti.

Od Prpića, tako, kao nosivi sadržaj njegove metateorijske ostavštine, ostaje ponajprije svojevrсни povijesni nauk o kategorijama, podoban ne samo za opetovanje, nego i za daljnje razlaganje. Nauk o kategorijama – ili predikamentima kako ih je zvalo srednjovjekovlje – već se stoljećima smatra okosnicom svake teorije, filozofije posebice. Više ili manje konsistentni (i elegantni) uvidi pojedinih teorija ostaju gotovo uvijek u sjeni nosivih kategorija s obzirom na koje se najčešće uglavljaju odnosi spram gotovo svih teorija.

Ključna je figura ove ostavštine, dakako, Prpićevo višedecenijsko nastojanje da domaši, pročisti, „filtrira” (kako je znao reći) aktualno uporabivi pojam države. Nakon Julija Makanca (i odličnoga prikaza države kao povijesnoga, teorijskog i političkog problema, koji je napisao veći broj autora, u V. tomu Ujevićeve enciklopedije), Prpić je neprijeporno najozbiljniji teoretik države kod nas.

Riječ je, dakako, o svjetonazorski i metodički posve različitim pristupima u ranijim razdobljima, potom – uglavnom – o plitkome marksizmu kroz decenije, da bi se u posljednjem razdoblju država opet počela poimati s velikim početnim slovom, dakle pretežito nemisaono (tj. emocionalno). Imajući sve ovo u vidu, kod Prpića je, prije svega, riječ o drukčijem meta-teorijskom, pa tek onda o specifičnome teorijskom stajalištu. Jer, premda rabi (izvorno) liberalno i (rekonstruktivno) Marxovo poimanje države kao aparata, on državu (sljedeći iskustvo real-socijalizma/komunizma, i anticipirajući dogodovštine postkomunističkoga nacionalizma) vidi i kao subjekt povijesnoga, ali i svakidašnjega društvenog zbivanja. Takvoj, naime, političko-teorijskoj poziciji, koja je baš državu učinila svojim predmetom, kategorijalna je priprava posebice značajna, polazeći od Hegelova metodičkoga stajališta (na kojemu je Prpić svagda iznova insistirao) da je znanost (strukturirano znanje, općenito) bitno određena predmetom i metodom.

Na egzemplaran način pokazuje to njegov tekst „Država – nastanak i pojam” („Naše teme”, br. 12/1987). Nastavljajući već spomenute hrvatske prethodnike (i sve relevantne inozemne) Prpić, takorekuć školski, prolazi Aristotelovu kategorijalnu dekadu (*substantia, quantitas, qualitas, relatio, ubi, quando, actio, passio, situs, habitus*) da bi na histrijskome materijalu osigurao svoj pojam države. No, kako se to s Prpićevim radovima i inače često događalo, muka pisanja (koja ga je karakterizirala) natjerala ga je na to da i ovaj tekst ostane skraćten, nedovršen, a prepun dalekosežnih implikacija (ovaj se je njegov nedostatak pokazao, međutim, velikom prednošću pri enciklopedijskome radu, u suradnji na izradi „Leksikona temeljnih pojmova politike”, 1990). Dijelom i zbog toga, u intervjuu naslovljenome „Društvo i država” („Naše teme”, 5/1988) Prpić je – i neovisno o postavljenim pitanjima – pokušao ispitati rubove svoje pozicije, koji se, zapravo,

svode na već formuliranu dilemu o državi kao društvenome aparatu – ili društvenome subjektu.

Još u disertaciji Prpić je uvjerljivo pokazivao kako se je Marx osvijestio da ne može izići na kraj s Hegelovim poimanjem države, jer ne može domašiti pretpostavke Hegelova sustava – prije svega zato što mu nedostaje poznavanje političke ekonomije. Zbog toga se je, već od proljeća 1844, okrenuo studiju, pa potom i kritici političke ekonomije. Kasnije se je i sam Prpić našao pred sličnim problemom (i zato je većina njegovih radova objavljena u verzijama daleko užima od izvornih autorovih intencija).

S druge strane, Marxova je prava tema – kako to Prpić stalno naglašava – sam „povijesni proces”, u tom procesu država se oslobađa na razini revolucioniranja svijesti o zajednici – to je doseg građanske revolucije. Ako je pak „država puka forma zajednice” onda je ta forma nužno republikanska, a konstitucija zakonodavne vlasti predstavnička (NB. Prpić to izvodi prije no što je objavljena danas već klasična Iltingova interpretacija koja pokazuje Hegelovo zastupanje republikanizma u ranijim verzijama „Filozofije prava”).

Krajem šezdesetih, međutim, i Prpić će proći kroz sličan proces kakav je ustanovio kod Marxa – pa i zato je njegova ostavština metateorijske naravi. Njegova nakana da izvede kontekstualiziranje suvremene (dapače: suvremene socijalističke) države s obzirom na konstitucijske procese suvremenoga građanskog društva pokazuje se nemogućom. Ne toliko zbog ideologijskih razloga – iako je neprestance nailazio na prigovore, pa čak i podsmjehe kada bi govorio o „današnjem građanskom društvu” (o tomu uglavnom nije pisao). Prigovori su imali smisla pod ideologijskim pretpostavkama koje su socijalizam smatrale povijesno višom, tj. poslijegrađanskom epohom, pa se, s takva stajališta, činilo besmislenim govoriti o građanskome društvu u socijalizmu. No, raspad je staroga sustava pokazao koliko su Prpićeve raščlambe bile i povijesno opravdane (već i time što je nedostatak građanskoga društva u ovome smislu ostao i postkomunističkom značajkom).

No, to su bile ipak usputne prepreke, bitnom se je pokazalo to što države „kao puka forma zajednice” nije bilo u (lokalnoj) realnosti. Namjesto toga, uokolo je haračio državno-partijski amalgam koji nije samo nadomještao zajednicu, nego i društvo – pa nikakve odijeljenosti zajednice od društva, privatnoga od javnoga itd. konceptualno nije moglo biti.

Konsekvencija je ovoga teorijskog uvida zahtijevala, u ideologijskome smislu, korak natrag – „povratak” liberalizmu, instrumentalnome određenju države. Ali, i opet u svojevrsnoj kategorijalnoj perversiji – ne kao opisu stvarnoga stanja, nego kao programu. Trebalo je to izdržati, taj „povratak” naime na programatsko značenje nečega što je bilo, naizgled, prevladano u samim pretpostavkama prethodnih (marksističkih) analiza.

To je prava ostavština; teorija koja propituje teorije o državi. Nije to samo glasovito kantovsko „štimanje instrumenata”, nego, u istoj tradiciji, propitivanje uvjeta mogućnosti da se do države teorijski upravo dođe (ne slučajno i u kasnijim radovima – npr. u tekstu “Communism and Nationalism” u zborniku *Politics and Economics of Transition*) Prpić se okreće poimanju civilizacijske univerzalizacije kakvo razvija Norbert Elias (njegov je temeljni rad baš Prpić preveo na hrvatski), jer posredstvom ekonomije to – u realsocijalizmu barem – nije bilo moguće (istovremeno, ovo je naznaka plodne kritike aktualnih globalizacijskih procesa, koju bi tek trebalo razviti). Ukratko, Prpićevo nastojanje razvijanja metateorije države pokazalo je, prije svega, da prečaca u ovome poslu nema – da se državi, još uvijek, najproduktivnije prilazi kroz ozbiljnu teoriju, a toj teoriji samo tako da se propitaju njezine nosive pretpostavke.

Činjenica da pluralistička rekonstitucija Hrvatske (zadugo barem) ne udovoljava temeljnim liberalnim postulatima, uz istovremeno oficijalno insistiranje na umnogome arhiviranom poimanju države, navodi ga na bavljenje ne samo politologijskim, nego i pravnim problemima suvremenosti (najbliže dnevno-političkoj razini u opsežnoj aktivnosti na formuliranju načela mogućega zakona o političkim strankama, 2003. – što ga je, skupa s kolegama s kojima je pritom surađivao – dovelo do, posljednjega, eklatantnog neuspjeha u nakani intervencije u zbilju). U naciji koja je oduvijek obilovala državotvornima, za državomisleće (a Prpić je tu svakako jedan od ne samo malobrojnih, nego i bitnih) naprosto nije bilo mjesta. U posljednjoj se je fazi stoga okrenuo globalizacijskome kompleksu i u njemu, opet, pronašao „korištenje liberalnih vrijednosti” u legitimacijske svrhe („Globalizacija i demokracija”, 2004. – uvod). Tematski je krug bio tako zatvoren – bavljenje Marxovom invektivom (po preciznosti bez prese-dana u domaćoj literaturi) dovelo je Prpića do nužnosti da se suvremenost pojmi polazeći od raščlambe djelovanja države, a pritom ustanovljeno realsocijalističko falsificiranje državnosti do nužnosti da se liberaliziranjem ove tvorbe tek omogućiti zbiljsko politiziranje društvene egzistencije. To pak što je *ancien régime* svojim raspadom osnažio mnogo prije nacionalističke no liberalne značajke nove zajednice značilo je da potreba za liberaliziranjem ostaje na dnevnome redu još jednoga razdoblja, ali istovremene su globalizacijske tendencije drastično pokazale (ponajprije socijalna) ograničenja liberalne ideje zajednice. Na kraju je, opet jednom, bio početak – uticanje građanskome društvu (pa makar i u globalnim „okvirima”) da bi novo politiziranje moglo otvoriti prostor i novome poimanju države.

Smrću Ive Prpića više nema ni „našega Ive”, niti „profesora Prpića” – ostaje (poput Hegela ili Dahla) samo Prpić, kao neka vrst postumno zad-noga mjerila. Možda čak – u ograničenome krugu, nažalost – kao svoje-vrsna jedinica argumentacijske nepronichnosti (u engleskoj tradiciji ionako

bi se reklo da je najviše što se s čovjekom može dogoditi to da mu prezime pišu malim slovom – kao pojam, naime). Međutim, ograničenost dosega pratila je Prpića sve do kraja. S jedne strane, malo je ljudi u hrvatskoj znanosti (i kulturi uopće) s tako malim opusom izvršilo tako velik utjecaj – ali, opet, na mali broj ljudi. Zato su u povodu Prpićeve smrti objavljeni tek poneki nekrografi (za nekrologe, na razini pojma, valjalo bi barem pokušati su-misliti s Prpićem). No, u osnovi, riječ je o posljjetku osviještenoga životnog projekta – kategorijalnoga kopanja, bušenja, rovanja duboko ispod fenomenalnosti koja oko bode (poput Marxove „stare krtice”). A o rudarima se, znano je, nešto više govori tek kada ih više nema.